

DEVALÜASYON SORUNU ÜZERİNE BİR YORUM

Ass. Suat ÖKSÜZ

1970 Ağustos devalüsyonu, öncesinde olduğu gibi, sonrasında da konu ile ilgili olarak yazılan makale ve bildirimlerin nicelik ve nitelikleri devalüasyon sorununun aktüelliğini koruduğunu, Türk Ekonomisinin karşılaştığı güçlüklerin çözümünde **etkin** bir tedbir olarak düşünülmemekte olduğunu yeterli derecede göstermektedir. Henüz 4-5 yıl gibi kısa bir dönem geçmiş olmasına rağmen, Türk Parasının değerinde yeniden bir ayarlamamanın zorunlu olup olmadığı tekrar tartışmalara konu olmuştur-ki bu durum- Türkiye’de her 10-12 yılda bir devalüasyon yapılacağı olasılığını ve inancını, böylece geçersiz kılmayacak eğilimdedir (1). Bu yazımız, devalüasyona neden gerek duyulduğu ve nasıl bir çözüm yolu olabileceği hususlarının, geçmiş tecrübelerin ışığı altında, teorik açıdan yorumlanmasına katkıda bulunmayı amaç edinmektedir. Öncelikle, devalüasyonun asıl yapılışına neden ödemeler dengesindeki temel dengesizliği tedavi etmek olduğunu düşünürsek «temel dengesizlik» kavramı üzerinde durmamız yerinde olur kanısındayım.

(1) Bkz. Prof. Osman Okyar, «12 Yılda Bir Devalüasyon Şart mı?», **Milliyet**, 20. Ağustos. 1970; Yalçın Küçük, «Secimlerden Sonra Devalüasyon», **Cumhuriyet**, 2. Ağustos. 1975. Küçük, 1976 da yapılabilecek bir devalüasyonun bu geleneği bozmayacağı görüşündedir: Sadece Türkiye’de ağırlık noktaları değişirken zamanın yoğunlaştığını gösteriyor. Bugünün altı yılı demek dünün on iki yılı demektir.

1. TEMEL DENGESİZLİK

Uluslararası Para Fonu (IMF) Anlaşması, Fon'a üye olmuş devletlerin, ancak temel dengesizlik durumu ile karşılaşıldığı zaman para değerinde (parite değişimi) bir ayarlama operasyonuna gidebileceklerini önermiştir. Diğer bir deyimle, ekonomide veya ödemeler dengesinde bir temel dengesizlik saptandığı durumlarda Para Fonu yapılacak bir devalüasyon (ulusal paranın dolar veya altın karşısındaki değerinin fiilen düşürülmesi) veya bir revalüasyon (paranın değerinin artırılması)u tavsiye etmekte ve onaylamaktadır. Gerçekten, devalüasyon sorununun ilk aşamasını ekonomi'de veya yansıyan yönüyle ödemeler dengesinde bir temel dengesizliğin varlığının belirlenmesi teşkil eder. İkinci aşamada ise, mevcut dengesizliğin devalüasyon yolu ile kaldırılabilme olasılığının boyutlarını tesbit etmek gerekir.

Bu açıdan bakılacak olursa, devalüasyon fikrini benimseyenlere göre Türk Ekonomisinde ödemeler dengesine yansımış veya dışarıdan gelen sarsıntı ve etkilerin sebep olduğu bir temel dengesizlik vardır ve bu (yalnızca) devalüasyonla tedavi edilebilir. Aksi görüşü savunanlar ise, ya böyle bir dengesizliğin varlığını zımnen kabul etmemekte; yahutta, para değerini düşürmeyi yetersiz ve sakıncalı bir çözüm yolu olarak değerlendirmektedirler. Belki, sonuç olarak da, diğer ekonomik tedbirlerin aynı derecede etkin veya daha etkin ve az sakıncalı alternatif olabileceği ifade edilmektedir.

Bilindiği gibi, ihracat ve diğer cari işlemler gelir kalemlerindeki duraklama veya gerileme, -ithalatı kısıtlayıcı tedbirlere rağmen- dış ticaret açıklarının müzmin olarak devam etmesi, veya sürekli döviz kayıpları ödemeler dengesindeki temel dengesizliğin ön belirtileri olarak değerlendirilir. Ne var ki, ödemeler dengesinin açık (veya fazlalık) vermemesi durumlarında dahi, temel dengesizlikten söz edilebilir. Şöyle ki, bu denge ithalata konan vergi ve resimler, kotalar (genel terim ile deliberasyon) ihracat'ta vergi iadeleri, prim ve çeşitli sübvansiyonlar gibi bir çok tedbirler bütünü ile sağlanmış olsun. Bu koşullar altında, resmi döviz kurunun geçerliliğinden ve gerçekliliğinden söz etmek zordur. Bu sebeptendir ki sözü geçen tedbirlerin gerekli ayarlamayı geciktirdiği ve sonunda para ayarlamalarını önleyemediği düşüncesinden hareketle, 1958-60 ve 1970 devalüasyonlarının külfetli birer operasyon oldukları iddia edilebilir.

Temel dengesizlik, parasal ve yapısal, içerden veya dışardan gelen geçici veya sürekli ekonomik, teknolojik ve sosyal değişmelerin sarsıntıların ve konjonktürel dalgalanmaların tesiri ile ortaya çıkar. Bu nedenle, dengesizlik tek bir nedenden doğabileceği gibi bir çok faktörlerin ortak etkileri

sonucu da olabilir. Güç de olsa, önemli olan dengesizliğe sebep olan nedenlerin ayırılması ve teşhisidir. Çünkü, tıp ilminde olduğu gibi, iktisat politikasında da, hastalığın etkin tedavisi teşhisin zamanında ve isabetli olarak yapılmasına bağlıdır. Özellikle, eğer hastalığa neden olan koşullar ortadan kalkmamış ise tedavinin ancak geçici bir müddet için yararlı olabileceği, aksi halde yetersiz ve sonuçsuz kalacağını beklemek doğal olsa gerek. Benzer olarak, eğer devalüasyonu gerektiren koşullar devalüasyonla birlikte çözümlenememişse, para değerinde yapılan herhangi ciddi bir ayarlama palyatif bir tedbir olmaktan öteye gidemeyecektir; böylece yeni devalüasyonlar kaçınılmaz olacaktır.

Temel dengesizliğin nedenleri arasında ilk olarak enflasyonu zikretmek olağandır. Ekonomide, artan maliyet veya fazla talepten doğan fiyat artışları, süreklilik kazandıkları takdirde, ödemeler dengesinin açık vermesine yol açacaktır. Genellikle, gevşek bir para politikası ile yürütülmeye çalışılan ekonomik gelişmenin (1950 lerde olduğu gibi) doğal sonucu olarak artan nominal gelir ve harcamalar ithal ve ihraç mallarına olan talebi arttıracaktır. Enflasyonist baskıların yakıtı olan para emisyonu ve kredi hacmindeki süratli genişlemeye olanak sağladığı sürece ödemeler dengesinde geçici olmıyan açıkların belirmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle, iktisatçıların hemen hemen hemfikir oldukları bir hususu burada belirtmekte yarar vardır. Ödemeler dengesindeki problemler genellikle parasal bir özellik taşır (2). Diğer bir deyişle, ödemeler dengesi açıklarının varlığı ve sürekliliği hükümetlerin olumsuz veya sorumsuz para politikası gütmelerinin doğal sonucudur.

Temel dengesizliğin ikinci nedeni olarak, ekonomideki yapısal aksaklıklar, ülke içerisinde veya dışarda ortaya çıkan arz ve talep koşullarında geçici olmıyan değişimlerin, ülkenin dış ticaretini olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Belirtmek gereksiz, eğer bu değişimler ve dalgalanmalar geçici ise bunların iç ve dış ekonomik dengede yaratacağı aksaklıklar döviz rezervlerinin kullanılması, kısa ve uzun vadeli sermaye akımının teşviki, bunlar olanaksız ise, dış yardımın sağlanması ve özellikle, uygun bir para-maliye politika karışımı uygulaması gibi tedbirlerle giderilebilir. Açıkça görülebileceği gibi, bu son durumda devalüasyona veya revalüasyona başvurulmağa gerek duyulmayacaktır; dış ticaret açıkları finanse edilecektir.

(2) Bkz. H. G. Johnson, **International Trade and Economic Growth**, George Allen and Unwin, London, 1958 kitabının altıncı bölümü «Towards'a General Theory of the Balance of Payments».

Şüphesiz, teknolojik gelişme, üretim yöntemlerinde, tüketim alışkanlık ve tercihlerinde ortaya çıkan dönüşü ve geçici olmıyan değişmeler, diğer ülkeler veya gümrük birliklerince konulan ithalatı kısıtlayıcı tedbirler ülkenin ihracatını yapısal bir durgunluğa ve belkide gerilemeğe itecektir. Örneğin, çay ticaretinde Hindistan dış pazarlarının bir çoğunu komşusu Seylan'a kapı tırmıştır. Uluslararası talebin kayması yanında, özellikle, üretimde görülen ciddi aksaklıklar Hindistan'ı uluslararası çay ticaretindeki (ki bu mal önemli ihraç gelirdi) kıyaslı veya mutlak avantajını kısmen ve hatta tamamen Seylan'a terketmek zorunda bıraktı. Diğer ve benzer gelişmeler, son petrol bunalımında olduğu gibi, ülkelerin ödemeler dengesinde yüksek düzeyde açıklar yaratması, ekonomilerin iç dengesinde (büyüme ve fiyat istikrarı) bozulmalara yol açabilmesi yanında uluslararası ticaret ve para sistemini sarsacak boyutlara erişebilir.

Ayrıca yapısal özelliklerden biri olarak, ekonominin dışa açıklık, bağımlılık derecesi, ülkenin ihracatında ve ithalatındaki mal ve bölgesel konsantrasyon derecesi, ve ülkenin uluslararası ticaretteki payı veya ağırlığı (ki bunlar ticaret hadlerinin oluşmasında ülkenin ne derecede söz sahibi olacağıнын göstergesidir) bu ekonominin dıştan gelen etkenlerden etkilenmenin-aynı şekilde ülke içerisindeki değişmelerin ne ölçekte dışa yansıyacağıнын- boyutlarını belirleyecektir.

2. DENGESİZLİK NASIL GİDERİLEBİLİR.

Yukarıdaki teorik girişte, parasal veya yapısal nedenlerden dolayı temet dengesizliğe itilen bir ekonominin (Türk Ekonomisine atıf yapılmaktadır) dış, bunun yanı sıra iç, dengesinin bozulmuş olacağı, bu durumun kendisini en belirgin şekliyle müzmin (açık veya baskıda tutulmuş) dış ticaret açıklarında gösterebileceği ifade edildi. Mevcut dengesizliğin kalan döviz rezervlerinin eritilmesi, kısa vadeli borçlanma (örneğin, Döviz Çevrilebilir Mevduat-DÇM), veya dış yardım gibi «finansman» yollarına gidilerek çözümlenmesinin olanaksız ve külfetli olabileceği, bunun yerine, «ayarlama»ya (örneğin döviz kurunda değişiklik yapılması) gereksinme duyulabileceği kısaca özetlendi.

Özellikle dış, dengesizliğin düzeltilmesi için «ayarlama» ya neden gerek olabileceği, bunun yanı sıra ne gibi alternatif tedbirlerin düşünülebileceği hususuna geçmeden önce, burada önemli bir hususu belirtmek yerinde olacak. Dış ticaretin, ayrı bir sektör olarak olsun veya olmasın, ekonominin bütününe, üretim ve tüketim kesimlerine bağlılığını bir kez daha vurgulamak

gerekir. Bilindiği gibi, ilgili mal ve hizmet açısından, ihracat yurtiçi üretimin yurtiçi tüketime oranla fazlalığını, ithalat'ta ise azlığını ifade eder. Bu nedenle, i üretim ve/veya tüketimde ortaya çıkan her türlü olumlu ve olumsuz gelişme dış ticaretide aynı yönde etkiliyecektir.

Tek yönlü olmiyan bu ilişki devalüasyon terosindeki «emme» yaklaşımının temel unsuru olmuştur. Makro çerçeve içerisinde, ödemeler dengesi (cari işlemler) açığı yurtiçi gelir (hasıla) ile emme (harcama) arasındaki fark olarak incelenmektedir. Böylece, eğer söz konusu ekonomi, ürettiği mal ve hizmetten fazlasını tüketiyorsa, gelirinden çok harcama yapıyorsa, bu açık (ki aynı zamanda tasarruf-yatırım açığına işaret eder) ithalat fazlası ile karşılanıyor demektir. Açığın kısmen veya tamamen giderilmesi için öngörülen bir devalüasyonun (genel terimle, ayarlanmanın), dolaylı ve dolaysız etkilerle, reel harcamaya oranla reel gelirden (hasılda) daha çok artışı veya reel gelire oranla reel harcama da daha çok azalışı sağlamalıdır (3).

Emme yaklaşımının bu Keynes'ci bakışı yanında, Walras sistemi açısından da bakıldığında ödemeler dengesi açığının (döviz piyasasındaki talep fazlalığı) mal ve para piyasalarının her birinde veya her ikisinde varolan talep fazlalığının sonucu olarak görülür (4). şu halde, gerek makro gerek mikro açıdan bakılsın, dış ödemelerdeki dengesizliğin (geçici veya müzmin) giderilmesi para piyasasındaki arz fazlalığına, diğer bir değimle piyasadaki para arzının paraya olan talepten fazla oluşu (o andaki faiz haddinin düşüklüğü, görülen veya beklenen fiyat artışları ve benzeri sebeplerden dolayı halkın portföyündeki önemini kaybetmesi) veya mal piyasasındaki talep fazlalığının (arz yetersizliğinin) giderilmesine indirgenmiş oluyor.

Bu kısa açıklamadan sonra, temel dengesizliğin çıkış nedenini az gelişmişliğe özgü yapısal özelliklerde mi (structuralist görüş) yoksa ekonomik gelişme stratejisinde ve/veya finansmanındaki aksaklıklar ve hatalarda mı (monetarist görüş) aramalıdır meselesine girmeden, dış ödemelerdeki temel dengesizliğin ne tür tedbirlerle geiştirilebileceği hususuna değineceğiz.

Dış denge ile i denge arasındaki bağlılık göz önünde tutulursa, bu dengelerden birisinin sağlanması için alınan ekonomik tedbirlerin diğer dengeyide olumlu veya olumsuz yönde etkiliyeceği açıktır. Bu nedenle, i den-

(3) Bkz. Sidney S. Alexander, «Effects of a Devaluation on a Trade Balance» **International Monetary Fund Staff Papers**, II, No. 2, Nisan 1952, 263-278.

(4) Bkz. E. V. Morgan, «The Theory of Flexible Exchange Rates», **American Economic Review**, XLV, No. 3, Haziran 1955, 279-295.

ge hedefleri, tam istihdam ve fiyat istikrarı ile, dış denge hedefleri, örneğin dış ticaret açığının giderilmesi veya döviz rezervlerinin belli düzeyde tutulması, arasında bir uzlaşmazlığın varolabileceği; bu uzlaşmazlığın bazı iktisatçılarca, kısa-dönem analizi içerisinde, uygun bir para-maliye politika karışımı ile çözümlenebileceği, bazı iktisatçılarca ise kambiyo döviz kurlarının sabit tutulması halinde çözümlenemeyeceği ifade edilmektedir (5).

Ayrıca, dalgalı kur sisteminin uygulanması ile dış ve iç denge arasındaki uzlaşmazlığın çözüme kavuşturulabileceği ileri sürülmektedir. Böylece, dış dengesizlik bir taraftan döviz kurunun tesbitinin piyasa mekanizmasına terki ile otomatik olarak giderilmiş olacak, diğer taraftan da iç denge sağlanabilmesi veya korunabilmesi için ülke, dış etkenlerden bağımsız olarak, para ve maliye politikalarını kullanabilecektir. Diğer bir deyişle, ülke dış ticarete bir dar boğaza girmeden yüksek düzeyde bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirme olanağına kavuşabilecektir. Bretton Woods'da öngörülen katı bir sabit kur sistemi olmayıp, ayarlanabilir kur sistemi (adjustable peg) olduğu düşünülürse, kambiyo kur değişikliği, devalüasyon, dış dengesizliğin müzminleşmesi halinde başvuru bir tedbirdir. Dalgalı kur sisteminde ise dış dengesizlik veya bunun müzminleşmesi önleniyor, buna karşılık ekonomideki büyümeye ve enflasyonist basınca uygun olarak döviz kurunda kesiksiz ve tedrici değer kaybı söz konusu olmaktadır.

Burada, sabit veya ayarlanabilir kur sistemi ile dalgalı kur sisteminin bir karşılaştırmasını yapmak olanaksızdır. Ancak, şunu belirteyim ki, meseleye Türk Ekonomisi açısından bakıldığında bugün devalüasyon yapılmalı mı yapılmamalı mı sorununun tartışılmasında kontrollü bir dalgalı kur uygulaması, kayan kambiyo kur uygulaması (gliding parites), ve bunlar gibi sisteme esneklik getirebilecek uygulamaların mütalaa edilmesi zorunludur. Döviz rezervlerindeki azalış dış dengesizliği giderecek etkin tedbirlerin alınmasında hükümetlere gereken ikazı yapamıyorsa, para (döviz kuru) değerinde (sürekli ve belki yüksek oranda) düşüşler acil tedbirlerin alınmasını, daha istikrarlı ve dikkatli bir ekonomik politikanın izlenmesini zorunlu kılacaktır.

(5) Bkz. R. A. Mundell, «The Appropriate Use of Monetary and Fiscal Policy for Internal and External Stability», **International Monetary Fund Staff Papers**, Cilt 9, 1962, s. 70-79; Mundell para ve maliye politika karışımını uygulayarak bunun çözümünün mümkün olduğu görüşünde. Snider, ise döviz kurunda esnekliğin olması gereği inancında, bkz: D. A. Snider «Optimum Adjustment Process and Currency Areas», *Essays in International Finance*, No. 62, Princeton University, Ekim 1967.

Gerçi, dış ticaret açıklarının sürekli büyüyen bir nitelik kazanması temel dengesizliğin varlığı için yeterli bir kriter değildir. Fakat, Türk Ekonomisinde görünmeyen kalemlerdeki gelişmeler ile birlikte normal sermaye akımının (DÇM ler ve dış yardım dışında) dış ticaret açıklarını kapayamamaları göz önünde tutulacak olunursa, sürekli olarak artan, finansmanı güçleşen dış ticaret açıklarının varlığı ile temel dengesizliğin tanımlanmasında veya tanınmasında fazla sakınca olmayacağı ifade edilebilir. Bunun yanısıra, bu dengesizliğin yurtiçindeki (dışarıya oranla yüksek veya hızlı) enflasyon ve ekonomik gelişme veya büyümeden (ki burada kalkınma politikası söz konusudur) doğduğu varsayımını yapacağız.

Bu varsayımdan hareket edilecek olunursa, çözümü gereken problemin genel anlamda enflasyon-büyüme-dış ticaret açığı üçlüsünden oluştuğu söylenilebilir. İlk ikisi ele alındığında, 1950 yılından başlayarak yirmi iki yıllık bir devre incelenecek olunursa, fiyat indeksi (GSMH fiyat deflatörü), büyüme hızı ve para arzındaki yıllık değişmelerin çok yakın bir paralellik arz ettikleri gözlemlenebilir. Bu durumu enflasyon hızı ile büyüme hızı arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu ve böylece, enflasyonun yavaşlatılması veya durdurulması, büyüme hızının düşmesi veya düşürülmesi anlamına gelebileceği şeklinde yorumlayabiliriz. İşte bu nedenle, enflasyonu durdurucu, dış ticaret açığını azaltıcı veya giderici amaçla öngörülen harcama-azaltıcı, deflasyonist, tedbirler büyüme ve istihdam açısından bakıldığında sakıncalı görülebilir. Görüleceği gibi, uzaşmazlık iç denge ile dış denge hedefleri arasında olmasa bile iç denge hedefleri, örneğin fiyat istikrarı ile tam istihdam veya büyüme arasında olabilmesi mümkündür.

Şimdi, bir icra organının ödemeler dengesindeki sürekli ve büyüyen dış ticaret açıklarının finansman yolu ile değilde ayarlama yolu ile giderilmesine gerek duyduğunu düşünelim. Elbette, alınacak tedbirlerin soruna kısa bir zaman döneminde çözüm getirmesi yanında, siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan en az sakıncalı olması da söz konusudur. Harcama ve fiyat seviyesinde ayarlamaya yönelik bu ekonomik tedbirler genel olarak üç ana grupta incelenebilir: **deflasyon**, **deliberasyon** ve **devalüasyon**. Bu «yon»lara sırası ile değinelim.

Deflasyon, harcamayı azaltıcı para ve maliye politika tedbirlerini kapsar; genel uygulaması, ekonomideki reel harcamayı ve dolayısıyla fiyat seviyesini düşürmeyi içerir. Harcama'da azalma ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan fiyatlardaki düşüşler, ki bu ekonominin her sektöründe veya değişkeninde (örneğin, yatırım-tasarruf, kamu-özel, tarım, sanayi, hizmetler

ve saire) aynı ölçüde olmayabilir, bir taraftan ithalat'ta azalmayı temin edecek diğer taraftanda ihracatı teşvik edecek. Böylece, dış ticaret açıklarının sürekli büyümesi önlenmiş olacaktır.

Ancak, ödemeler dengesinin bir düzene sokulması, ekonomide süregelen enflasyonun durdurulması deflasyonist politikanın izlenmesi için yeterli bir gerekçe değildir. Çünkü, ciddi sakıncalar mevcuttur. En önemlisi, yatırım, büyüme ve istihdam üzerindeki olumsuz etkileridir. Bunlara rağmen, deflasyon yolu ile temel dengesizliğin çözümü iki yönden eleştirilebilir. İlk olarak, eğer ortalama ve marjinal ithal meyillerini hemen hemen eşit ve ortalama ithal meylini Türk Ekonomisi için yaklaşık 0.15 dolayında olduğu, örnek vermek için, kabul edilecek olunursa (6), ithalat'ta 150 milyon liralık bir kısıntıyı, deflasyonunun gelir ayarlaması yolu ile gerçekleştirebilmek için toplam gelir ve harcamalarda yaklaşık 1 milyar liralık bir kısıtlamanın yapılması gerekir; Bunun alternatif bir tedbir olarak düşünülemediği açıktır. Dış ödemelerin dengeleştirilmesinin maliyeti, ekonomik durgunluk ve işsizlik, ödenmeyecek bir fiyattır. Şu halde, dış'a fazla açık olmayan (ihracat veya ithalatın milli gelire oranla düşüklüğü) Türk Ekonomisinde dış ticaret açıklarının giderilmesi amacıyla deflasyon'a başvurulması cazip ve geçerliliği olmayan bir tedbir türü olarak nitelendirilebilir. İkinci olarak, enflasyon sonucu bozulmuş olan kaynak dağılımının, maliyet- fiyat ilişkisinin, iç fiyat-dış fiyat ilişkisinin, gelir dağılımının deflasyon ile düzeltilebileceği şüphelidir. Özellikle, ücret ve fiyatların aşağı doğru katılığı (rigidity) ileri sürülerek iç fiyatların (ihracat malları) dış fiyatlar seviyesine indirilmesinin deflasyonla mümkün olmayacağı görüşünü savunularca ifade edilmektedir.

Deflasyon dış denge için iç dengenin feda edilmesi anlamına geldiğine göre, harcama-azaltıcı tedbirler yerine harcama-kaydırıcı tedbirlerin düşünülmesi daha uygun olacaktır. İşte deliberasyon ve devalüasyon harcamayı kaydırmaya yönelik tedbirler olarak mütalaa edilir. Fakat, bazı hallerde, harcama-kaydırıcı tedbirlerin etkinliğinin sağlanması belli oranda harcama-azaltıcı tedbirlerin de uygulanmasını gerektirebilir. Gerek 1958 gerekse 1970

İthalat

- (6) Ortalama ithal meyli (————) 1974 yılı için yaklaşık 14.5% dir. Diğer taraftan GSMH f.f

rafından marjinal ithal meylinin 0.15 den yukarı olması beklenir. Ne varki, yaptığımız hesaplamalar bunun uzun dönem içinde bile fazla yüksek olmadığı izlenimini vermiştir. İthalatta kısıtlayıcı tedbirlerin varlığı, ithalat değeri ve fiyat endekslerindeki hatalar, döviz gelir ve rezervlerindeki değişmelerin yıllık ithalatın gerçekleşmesini tayinde en büyük rolü oynaması regresyonlardaki gelir katsayısının düşük çıkmasının asıl nedenleri olabilir.

devalüasyonları deflasyonist vergi ve parasal tedbirleri içeren bir stabilizasyon programı çerçevesi içerisinde yapılmış birer operasyonlar idi.

Deliberasyon, ithalatın kotalar, gümrük vergileri, ithalat depozitoları vasıtasıyla kısıtlanması amacını güder. İthalatın kotalar ilemi, yoksa gümrük vergileri veya depozitoları ile mi kısıtlanmasının daha uygun olacağı geniş bir tartışma konusudur; her birinin ekonomik maliyeti, ekonomik refah ve gelir dağılımı üzerine olan etkisi değişiktir. Bu yolla, ithalatın deliberasyonla kısıtlanması yanısıra, ihracatın'da sübvansiyonlar verilerek teşvikinin (ithalat'ta vergilerden sağlanan fonların ihracata aktarılması) müzminleşmiş dış ticaret açıklarının giderileceği umulur.

İthalatın deliberasyon yolu ile kısıtlanması, azaltılması ve ihracatın sübvansiyonlar ile teşviki elbette mümkündür. Ancak, bu uygulamanın arzu edilen veya ulaşılmaması gereken kalkınma hedefleri ile çelişkiye düşeceği de düşünülmelidir. Açık bir değişle, ithalatın azaltılmasının Türk Ekonomisinin (Planlarda öngörülen %7) kalkınma hızını düşüreceği, işsizliği yoğunlaştıracacağı ve fiyat istikrarını bozacağı karşıt görüş olarak ileri sürülebilir. İthalatın kısıtlanması veya azaltılması dış dengenin sağlanmasını gerçekleştirse bile, bu durum, iç dengenin bozulmasına ve yeniden dış ödemelerde açıkların ortaya çıkmasına yol açması kaçınılmaz olacaktır. Kaldı ki, AET ile Türkiye arasında üyelikle ilgili olarak akdedilen anlaşma ve ilişkilerin çerçevesi içerisinde karşılıklı ithalatın tedricen liberalizasyonu, kotalar ve gümrük vergilerinden tedricen artırılması öngörülmektedir (7). Türkiye yıllık ithalatının yarıya yakın bir bölümünü gelişen bir tempo ile AET den yapmaktadır. Aynı şekilde, dış ticaret açıklarının, 1970'ler de, hemen hemen yarısı AET ile olan ticaretimizden doğmuş bulunmaktadır. Haliyle, bu gelişmenin kaygı verici olduğu ve ortaklığın tek yönlü menfaatler sağladığı şeklinde yorumlanabileceği belirginlik kazanmaktadır. Türkiye-AET ilişkilerinin değerlendirilmesi, tartışılması bizim konumuzun dışına taşacağını belirtmek gereksiz. Yalnız şu hususu belirtmekle yetineceğiz, Türkiye'nin AET den yaptığı

-
- (7) Katma Protokolun ticari hükümlerini önceden yürürlüğe koyan Geçici Anlaşma 1 Eylül 1971 de yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren, Türkiye, Topluluğa yönelik sanayi ürünleri ihracatında (özel rejim tanınan bazı mallar dışında) tam gümrük muafiyetinden ve miktar kısıtlamalarının tamamen kaldırılmasından ve tarımsal ürünler için tanınan tavizlerden yararlanmaya başlamıştır. Buna paralel olarak, Türkiye, AET çıkışı ithalata, 1967 yılında Topluluk çıkışı ithalatın yaklaşık olarak 55%'i için 12 yıla, geri kalan 45%'i için 22 yıla yayılan bir sıra ve süre içerisinde tarife indirimi, gümrük vergileri ve eş etkili vergi ve resimlerin indirilmesi, yapmayı üstlenmiştir. Bkz. **Avrupa Topluluğu Nedir?**, Avrupa Topluluğu Yayınları, 1975 (Ankara: Doğuş Matbaası)

ithalatını deliberasyonla kısıtlama yoluna gitmesi, yeni hükümler, istisnalar ve esneklikler getirilmediği müddetçe, şimdi olmasa bile Geçiş Döneminin ileriki yıllarında olanaksız görünmektedir. Bu durum, Türkiye'nin AET dışından, üçüncü ülkelerden yapacağı ithalat içinde geçerlidir. Çünkü, ortaklık anlaşması gereğince üçüncü ülkelerden yapılan ithalat için Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesine uyması gerekmektedir. Tanınan ve tanınabilecek esnekliklerle bu ithalatın kısıtlanması mümkün olsa bile, Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı uygulayabileceği gümrük vergileri ve kotalar sonucu ithalatının zamanla AET'ye doğru kaydırılması olanaksız değildir. Ayrıca, Türk sanayinin dış rekabeti Geçiş Döneminin on ikinci yılı (1983) sonunda liberasyon oranının %60'a çıkarıldığı zaman gerçek olarak tadacağı ifade edilmektedir. Bunun yanısıra, Türk Ekonomisindeki yurtiçi talebin AET üyelerinkinden ve Genel Tercih Sistemin'den yararlanan ülkelerinkinden daha fazla şişirilmesi, belki 1983 yılından önce, bir veya birkaç devalüasyonu zorunlu kılacaktır. Ağustos, 1970 Devalüasyonunun Katma Protokol'un ticari hükümlerini yürürlüğe koyan Geçici Anlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce olması bu görüşümüzü kuvvetlendirecek görünümündedir.

Sübvansiyonlar, örneğin vergi iadeleri, primler, kredi kolaylıkları (düşük faiz haddinden yararlanma) gibi benzer tedbirlerle, temel dengesizliğin giderilmesini hedef alarak, ihracatın itilmesini veya teşvikini devalüasyon'a alternatif bir yöntem olarak değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar eş oranda ihracata uygulanan sübvansiyon ile ithalata konan vergi aynı oranda yapılmış bir devalüasyon olarak düşünülebilirse de, bazı hallerde sübvansiyon devalüasyon'a bazı hallerde devalüasyon sübvansiyon'a (ihracat için pozitif ithalat için negatif) tercih edilebilir. İhraç veya ithal mallarının özellikleri, fiyat ve gelir elastikiyetleri selektif bir sübvansiyon sisteminin uygulanmasını, A malından Z malına kadar hepsini kapsamına alan bir devalüasyon'dan daha yararlı kılabilir. Ancak, eğer ithalat vergilendirilemiyorsa (yeni ek vergiler konulamıyorsa) ihracatta sübvansiyonun geniş ölçüde uygulanması yüksek bir mali yükü ve transferi gerekli kılacağı, bürokratik uygulamayı artıracacağı, gelir ve kaynak dağılımında bazı adaletsizliklere yol açacağı ileri sürülebilir. Bir de, sübvansiyonun ihracatçıya mı yoksa üreticiye mi yapılması daha uygun olur hususu da ayrıca incelenmeğe değer.

3. SONUÇ.

Türk Ekonomisinin gelişmesinin bu safhasında ödemeler dengesi, şimdi olduğu gibi yakın gelecekte de, çok önemli bir sorun olarak devam edecektir. Temel dengesizliğin devamlılığı ve yoğunlaşması büyük ölçüde kalkınma

stratejisine ve hükümetlerin takip edeceği ekonomik politikalara bağlı olacaktır. Uyumsuz, hızlı ve enflasyoncu bir büyüme sonucu ortaya çıkacak büyük dış ticaret açıklarının yıllık finanse edici tedbirlerle kapatılmasının düşünülmesi yerine köklü yapısal veya parasal çözümlerin bulunması gereklidir. Geçici tedbirlerin erteleyici olmaları ekonominin ileriki yıllarda ağır yükler üstlenmesini gerektirebilecektir.

Dış dengesizliğin ağırlaşması, otoritelere Türk parasını devalüe etmekten başka alternatif bırakmayacaktır. Yukarıda, kısaca gözden geçirdiğimiz alternatiflerden, deflasyon ve deliberasyon uygulamalarının fazla geçerli olamayacağını belirttik. Bunlar yerine, ihracat'a sübvansiyon verme durumu dışında, harcama-azaltıcı ve harcama kaydırıcı niteliği olan devalüasyonun ekonomideki dış ve iç dengesizliğin (birlikte) giderilmesinde tek seçim ve çözüm yolu olarak görüldüğünü ifade ettik.

Ne varki, 1970 Devalüasyonun'da olduğu gibi, önceki yıllarda uygulanmış veya müteakip yıllarda uygulamaya konulan ekonomik politika sonucu devalüasyonun tesirlerinin kısa dönemlik ve sınırlı olması halinde Ekonomi bu kısır döngüden kurtulamıyacak, 6-10 yıl aralıklarla yeni devalüasyonlar kaçınılmaz olacaktır. Biz, Türk Ekonomisinde dış dengesizliğin ağırlaşma eğilimi göstermekte olduğu ve bunun ergeç, kaçınılmaz olarak, bir devalüasyonu gerektireceği (ki bu ihracata artan oranlarda yapılan sübvansiyonlar şeklinde de olabilir) kanısındayız. Otorotiler, uyumlu, dikkatli, ve etkin para-kredi, mali ve daha gerçekçi bir yatırım politikası uygulamaktan kaçınmamalıdır.